

SZEMLE – CONSIDERATIONES

Szenthe Gergely

MEGJEGYZÉSEK SZÖKE BÉLA MIKLÓS „VERÄNDERUNGEN IN DER STRUKTUR DES AWARISCHEN GÜRTELS”
(ANTAEUS 29–30, 2008, 175–213) CÍMŰ TANULMÁNYÁHOZ

Szöke Béla Miklósnak az avar veretes öv szerkezetéről írott tanulmánya a témában régóta az első nagyszabású, összefoglaló igényű munka. A szerző érdeklődésének homlokterében a kora- és közép avar kor áll, emellett olyan, a 7–8. században egyaránt használt, máig ritkán, illetve következtlenül tárgyalt övdíszítmények megjelenését és használatát vizsgálja, mint a lyukvédő, a propeller alakú és a mellékszíjveretek. A tanulmány jelentőségét az adja, hogy Szöke B. M. éppen az övszerkezet kérdéseit, továbbá azokat a veretformákat/típusokat vizsgálja, amelyeknek kialakulásáról, szerepéről – illetve a kettős övviselés esetében egyáltalán létezéséről – mindeztidáig nem született konszenzus. Problémaorientáltsága (ld. a tanulmány gerincét alkotó, itt részletesebben tárgyalt két témakört) miatt a veretes öv díszítésének leglátványosabb részét alkotó, emiatt több publikációban is tárgyalt övveretekkel és szíjvégekkel a tanulmány rövidre szabott összefoglalásáig egyáltalán nem foglalkozik. A szerző számos, kronológiai és kulturális szempontból is újdonságnak számító megállapítása mellett található néhány pont, amelyben a szerző eredményei kiegészíthetők, esetleg módosításra szorulnak.

Szöke Béla Miklós munkájának az avar kori kettős övviseléssel és a többtagú hátveretekkel foglalkozó szakasza alapján határozza meg a tanulmány konklúzióját, ezért szükséges azok részletesebb elemzése.

A kettős övviselés problémája

Az avarok feltételezett kettős, veretes díszövből/kardövből és az ij- és nyíltegezt tartó fegyverövből álló viseletét tudományos alapossággal először László Gyula rekonstruálta a bócsai lelet segítségével.¹ Rekonstrukciója és annak elméleti megalapozása gyorsan elterjedt, máig befolyásolja az avarság övviseléséről alkotott képet. Szöke B. M. régészeti és képi

források bevonásával érvel László Gy. elmélete ellen. A László Gy. rekonstrukciójának alapul szolgáló kelet-turkesztáni, qočoi falfestmény sokkal későbbi keltezése (fegyverzet és veretes öv formai jegyei alapján legkorábban a 9. század 2. fele, párhuzamok PLETNEVA 1981, 128–129, kőbabák viseletében: EVTUHOVA 1952, 87–90.) miatt nem vonható be magától értetődően forrásként a 7. századi avar övviselés vizsgálatakor. Szöke B. M. véleménye szerint az egyetlen, nem használható qočoi párhuzamon kívül a többi (vizsgált avar leletekkel megközelítően egykorú) ábrázoláson a díszöv alatt ívelten lecsüngő, tegezt tartó szíj valójában nem fegyveröv, hanem a veretekkel díszített derékövre/kardövre kapcsolt fegyverszíj.

Bár ez a viseleti megoldás több ábrázoláson szinte biztosra vehető, mások a mellett szólnak, hogy használatát ne tartsuk kizárólagosnak. Mivel a felhasználható párhuzamok egytől egyig reliefek vagy síkábrázolások, a rajtuk látható alakoknak csupán a néző felé eső oldala vizsgálható. Ugyan a Szöke B. M. által részletesebben tárgyalt taq-i bostani relief esetében az ábrázolás valóban megengedi a nyíltegezt tartó szíj fegyverszíjként, és nem önálló fegyverövként történő értelmezését, más estekben éppen a fegyverövként való magyarázat valószínűbb.

Noha Szöke Béla Miklós a taq-i bostani relief 6–7. századi övviselésre vonatkozó forrásértékét az iráni művészetben a Szaszanida korszak óta élő sémák továbbélése miatt kétségbe vonja, megállapítja, hogy a Szaszanida vagy posztszaszanida, uralkodói vadászatot ábrázoló ezüstitálakon látható tegezsfelfüggesztések ugyanazt a fegyverszíjas megoldást mutatják, mint amelyet ő rekonstruál (SZÖKE 2008, 36. lábjegyzet).

A Szaszanida dinasztia reprezentatív és rituális, ezért mereven az ikonográfiai hagyományokhoz ragaszkodó ábrázolásai közé valószínűleg éppen a taq-i bostani lovas felszerelése nem illik bele: nyíl- és íjtegeze 7. századi, közép-ázsiai típus, jól megkülön-

böztethető a hagyományos Szaszanida lovas íjászfelszereléstől (MODE 2006, 394–395). Az új formák megjelenése a reliefen nem lehet véletlen, valószínűleg az ábrázolt uralkodó a birodalmat megújítani szándékozó programjának jele. Egy lehetséges magyarázat, hogy a domborműn az utolsó, a türkökkel közeli – baráti és ellenséges – kapcsolatba kerülő Szaszanida uralkodó, III. Yazdgard (633–651) látható (MODE 2006, 400). A tegezek alapján „formabontó” ábrázoláson az íjászfelszerelés elemei az alább felsorolt példák szerint valószínűleg külön fegyverövről függenek.

A Szőke B. M. által hivatkozott ábrázolásokon (LUKONIN 1977, 164–167) megfigyelhető, hogy a biztosan a derékövről indított, mélyen, ívelten lecsüngő fegyverszík csak azokban az esetekben fordul elő, ahol az uralkodó övére csak kardja van felkapcsolva (1. kép 1; TREVER–LUKONIN 1987 11. t. után, továbbiak: LUKONIN 1977, 164, 166–167). Azokban az esetekben, ahol a jobbra lovagló király jobb oldalán lógó nyíltegez is feltűnik, a derekat szorosán, egyenes vonalban körbefogó, a felsőruhát leszorító deréköv alatt egy lazább, ívelt vonalú második szík jelenik meg, amelynek – mivel a lovas bal oldala nem látszik – össze-, vagy felkapcsolásának módja bizonytalan. Az utóbbiról csüng le a nyilakat tartó tegez (1. kép 2; TREVER–LUKONIN 1987, 7. t. után; ugyan az: LUKONIN 1977, 165). Szőke B. M. az utóbbi esetben is a derékövről – a derék túlsó oldalán lévő pontból – való indítása mellett érvel. Ezzel szemben én bizonyítani szeretném, hogy több esetben a valószínűbb megoldás a látható szíjak külön fegyverövként való értelmezése.

A fent idézett ábrázolások mellett más esetek biztosabban szólnak a két, egymástól független öv viselete mellett (TREVER–LUKONIN 1987, 17, 22–28, 34–35. t.). A szálfegyver és a tegez (jelen esetben az íjtegez) viseleti helyzetét legjobban a Pühr-i Vahman vadászatát ábrázoló, 8. századi tál mutatja (1. kép 3; TREVER–LUKONIN 1987, 35 után, ugyan az: LUKONIN 1986, 121). A tökéletesen kidolgozott részleteken jól látható, hogy míg a kard a veretekkel díszített derékövről csüng, addig a tegezt a deréköv alá felkötött, azzal jelen esetben teljesen párhuzamos (tehát nem arra kapcsolt!), keskenyebb fegyveröv tartja.

A 6–8. századi, a posztszaszanida körön kívül keletkezett, általam ismert ábrázolások között feltűnik mind jobbra, mind balra mozgó, karddal, illetve íjjal-nyíllal felfegyverzett alakok (BELENIZKI 1980; STARK 2008, Abb. 52–55, 69). Az ábrázolásokon a nyíltegez minden esetben viselője jobb, az íjtegez pedig bal oldalán található (1. kép 4–7; BELENIZKI 1980, 11, 80, Taf. 3, 28–29. után). Megfigyelhető, hogy az alaknak akár jobb, akár bal oldala látszik, a

nyíl- és íjtegez szíja mindenképpen mélyen, ívelten lecsüng a (szálfegyvert és tört tartó, veretes) deréköv alá. Vonalukat összekötve könnyen elképzelhető egy olyan viseleti modell, amelyben az íj és a nyilak egy, a veretes deréköv alá kapcsolt, külön, keskeny, általában veret nélküli övön függenek, bár feltűnő lehetne, hogy az ábrázolások fegyverövein csatnak vagy egyéb rögzítő elemnek szinte soha nem látszik nyoma. Az önálló kapocs/csat/csomó látszólagos hiánya Szőke B. M. fegyverszíként való értelmezését támogatja, bár az oldalnézetben, vagy legalább félprofilban ábrázolt alakok derekán a csat valószínű helye – elöl, középen – általában nem is látszik.

Két esetben mégis jól megfigyelhető a fegyveröv felerősítésének módja. Az első a mug-hegyi pajzson látható lovas harcoss viselete, ahol a keskeny, íjtegezt tartó övön a harcoss hasán, annak testhelyzete miatt erősen rövidülve, még éppen látszik a fegyverövet összefogó csat, vagy inkább kapocs (1. kép 6). A másik esetet egy afrasziábi falfestményen ábrázolt lovasról ismerem, ahol a keskeny fegyverövön jól látszik az öv lecsüngő, rövid szíjvéggel díszített vége (1. kép 8; BELENIZKI 1980, 11 után).

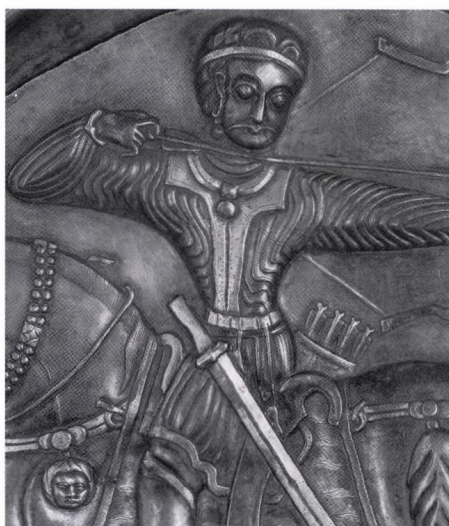
Az afrasziábi ábrázolás furcsasága, hogy a mester a veretes deréköv alatt ábrázolt, enyhe V alakban lelógó fegyverövre az egyenes kardot rögzítette, ráadásul egyetlen ponton. A tárgyalt ábrázolásokkal összevetve egyedülálló jelenség magyarázatoként szóba jöhetne esetleg egy egyéni, az ábrázolt személyre jellemző viseleti mód, azonban ennek ellentmond a férfi mellett, viseleti helyén és helyzetben „lebegő”, az övre semmivel sem felerősített nyugalmi íjtegez. Mivel mind az íjtegez, mind a kard helyzete szokatlan, valószínű, hogy a festményen – a modern kori szemlélőnek meglepő módon – a mester nem a valóságot ábrázolta. Alkotói szabadságába belefért az, hogy noha a veretes derékövet és a fegyverövet viseleti módjuknak megfelelően megfestette, az azokról függő fegyverek felerősítését és rendjét nem utánozta pontosan. Talán ennek az ismeretlen hátterű „hanyagásnak” köszönhető az is, hogy a lovas fegyverövről a csat helyén, elöl, rövid szíjon lecsüngő, kisméretű nagyszíjvég előtt a fegyveröv mindenféle rögzítésére, csat jelenlétére való utalás hiányzik. Valószínűleg ehhez hasonló „művészi szabadság” nyomait figyelhetjük meg a Pühr-i Vahman vadászatát ábrázoló tálon is, ahol az íjtegezt mindössze egyetlen szík kapcsolja a fegyverövhöz, szemben a legtöbb ábrázoláson látható két szíjjal. Az afrasziábi falfestmény mindenesetre felhívja a figyelmet a vitatott ábrázolások kritikus elemzésének szükségességére. A fegyveröveken az önálló csat hiánya a legtöbb esetben a testhelyzetnek lehet köszönhető, de az afrasziábi lovas mintájára szóba jöhet az is, hogy (érdektelen volta miatt, vagy

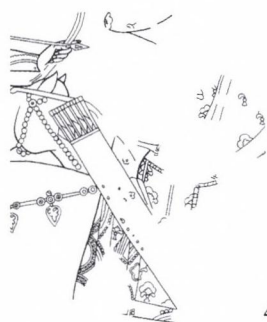
1

2

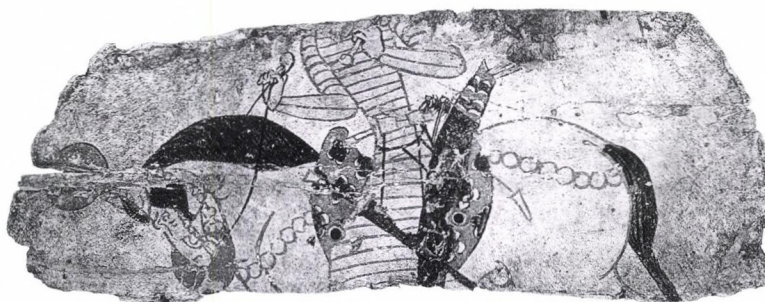
3

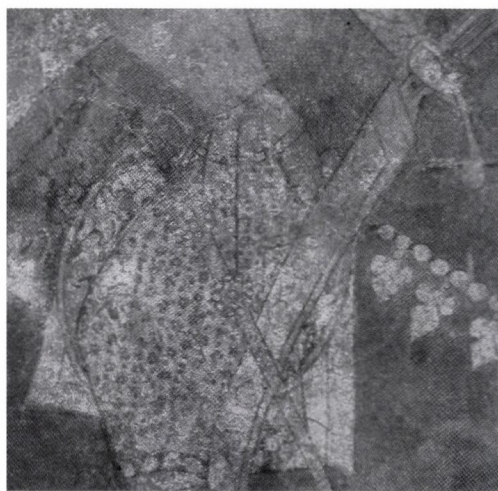
4

5

6

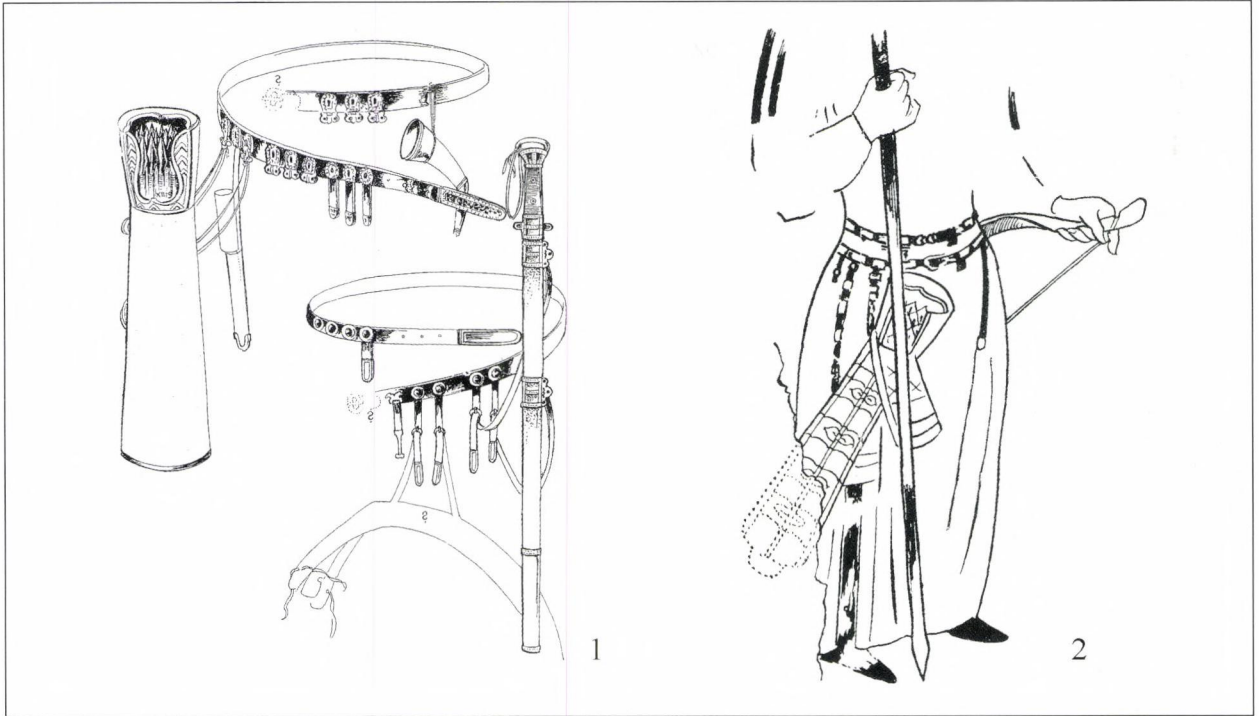

7

8

1. kép 1–2: uralkodói vadászat, Szaszanida ezüsttál, 4–5. sz. (TREVER–LUKONIN 1987, 11., 7. t. után); 3: Puhr-i Vahman vadászata, posztszaszanida ezüsttál, 8. sz. (TREVER–LUKONIN 1987, 35 után); 4–5, 7: gyalogos és lovas harcosok, íj- és nyíltegezzel. Pendzsikenti falfestmények, 7. sz. (BELENIZKI 1980, 54, 80, Taf. 28–29. után); 6: Mug-hegyi pajzs, 7–8. sz. (BELENIZKI 1980, Taf. 3. után); 8: lovas íjtegezzel és karddal. Afraszíabi falfestmény, 7. sz. (BELENIZKI 1980, 11 után)

2. kép 1–2: A bócsai öv rekonstrukciója és goçoi falfestmény (LÁSZLÓ 1955, 123–124 után)

hanyagságból?) nem is ábrázolták azt. A mug-hegyi és az afrasziábi példa mindenesetre elég arra, hogy a külön csattal/kapoccsal rögzített, néha még szíjvéggel és (korong alakú) veretekkel is díszített fegyveröv létezésének lehetőségét ne vessük el.

A 4–8. század közötti, idézett ábrázolások tehát a lovas harcmodornak megfelelően derékra erősített fegyverek viselési módjának figyelemre méltó kontinuitását mutat(hat)ják. Eltekintve a felsőruha fölé kapcsolt deréköv jellegétől, azon minden, hitelesnek látszó esetben a kard/szablya és a tör van, mintegy az állandó viselet részeként. A távolsági fegyverzet elemei (nyugalmi íjtegez, nyíltegez) kizárólag vadász-, illetve csatajeleneteken tűnnek fel. Noha viseleti módjuk az ábrázolásokon nem minden esetben egyértelmű, de a legtöbbször valószínűsíthetően, néhány esetben pedig biztosan a szálfegyvert hordozó, a harcos viseletéhez tartozó (veretes) deréköv alá (lazábban?) felkapcsolt, a tegezék súlyától ívelten lecsüngő, a felsőnél keskenyebb fegyverövre kerültek. Több esetben jól látszik, hogy a kardszija fedi ezt a fegyverövet, amelynek veretes és sima formája is előfordul. Amellett, hogy a Kárpát-medencei régészeti anyagban mindeztidáig nem sikerült egyértelműen kimutatni a kettős övviseletet, az ábrázolások sora arra mindenképpen elégséges, hogy pusztán az egyértelműen értelmezhető régészeti leletegyüttesek hiánya miatt ne kérdőjelezzük meg meglétének lehetőségét.

A képi források mellett az avar kori régészeti leletanyag is tartalmaz olyan eseteket, ahol valószínűsíthető a tegezt (tegezeket?) tartó külön fegyveröv léte. Amikor Szőke B. M. a kettős övviselet létének régészeti alátámaszthatatlan volta mellett érvel, olyan negatív bizonyítékokat sorol, amelyek segítségével korábban a kettős övviseletet modellezték: sajnálatos tény, hogy az avar kettős övviselet rekonstrukciójára jobbra valóban bolygatott, illetve rosszul dokumentált síregyüttesekből származó leletek alapján került sor (SZŐKE 2008, 178–185, a tárgyalt rekonstrukciós javaslatok: BÓNA 1979, LÁSZLÓ 1955, 261).

Vannak azonban olyan, jól leírt együttesek (Öskü 47. sír), amelyek mindeztidáig kimaradtak az avar fegyverövek vizsgálatából. Fettich Nándor a sír dokumentálásakor feljegyezi, hogy a jobb válltól a derékig 3–4 cm széles bőrszija nyomait találták. A szíj mentén egymástól 8–10 cm távolságra ezüstözött, bronz rozetták sorakoztak. A tegez helyét a gerinc mellett fekvő, hegyükkel a fej felé mutató, összerozsdásodott nyílcsúcsok mutatták (FETTICH 1931, 47). Bár Fettich Nándor a sír leírásában a vállon átvett, viseleti helyzetben eltemetett tegezsíjról beszél, a temetkezésben valószínűleg egy 3–4 cm széles, a veretek elhelyezkedése alapján 80–100 cm hosszú, lekapcsolva a sírba fektetett fegyveröv lehetett. A rozettákkal díszített szíjak rövid volta, amellyel Szőke B. M. az önálló fegyveröv

léte ellen érvel (SZÖKE 2008, 182, BÓNA 1979 kapcsán), ebben az esetben elhárul, ugyanis a rozetták alapján feltételezhető 80–100 cm minimális szíjhosszúság elég arra, hogy a derekat körbekerítse (mivel a fegyveröv két végét lezáró csat, illetve szíjvég nem volt a sírban, annak tényleges hossza ennél jóval nagyobb is lehetett).

Feltűnő, hogy az ösküi 47. sírhoz hasonlóan a fegyveröv rekonstrukciójában szerepet kapó többi síregyüttesben sem voltak a díszítő rozetták viseleti helyzetben, azaz a halott dereka körül. A jelenség magyarázata véleményem szerint a fegyveröv szerepének feljebb vázolt modelljével függ össze. A képi, és az eddig feltárt régészeti források ismeretében csaknem kizárt, hogy a tegezeket hordozó fegyverövet valaha is viseleti helyzetben találjuk: az általam ismert esetek túlnyomó többségében a reprezentációban is szerepet játszó, a díszövhöz viseleti elemként is hozzátartozó szálfegyverek is biztosan a derékövről lekapcsolva kerültek a halott mellé.² Ennek fényében nem valószínű, hogy a reprezentációban – legalábbis a 7–8. század folyamán – a látszat szerint a szálfegyverhez hasonló szerepet nem kapó távolfegyverekkel, illetve az azokat hordozó fegyverövvvel felövezték volna az elhunytat.³ A lekapcsolt kard/szablya mellett lekapcsolva került a sírba a tegez is, az előbbiével szemben azonban a tegezt hordozó öv nem a viselethez, hanem a fegyverekhez (nyíl- és íjtegezhez) tartozhatott, és ezért a díszövvvel ellentétben nem is került a halott derekára.

Emiatt a László Gy. által készített rekonstrukció részben valóban téves, azonban a modell hibája nem az, hogy két öv egy időben történő viseletét feltételezi, hanem az, hogy biztosra veszi az azok által képzett együttes „rangjelző” szerepét. Az egyoldalúan a „rangjelző” szerepre irányított figyelem miatt László Gyulánál háttérbe szorult az egyszerre hordott két öv közötti funkcionális elkülönülés lehetőségének mérlegelése: a szerző nem veszi észre, hogy az általa rajzolt rekonstrukción a felső, jelen esetben álcátokkal díszített derékövről függő nyíltegez (2. kép 1; LÁSZLÓ 1955, 123) a qoçoi példán éppen az alsó övről függ (2. kép 2; LÁSZLÓ 1955, 124). Bizonyító anyag hiányában, sőt az ábrázolások és régészeti leletek inkább elmentmondó volta miatt szinte bizonyos, hogy a László Gyulai értelemben vett, társadalmi/katonai státuszt jelző „kettős övviseletről” nem beszélhetünk. A (veretes) deréköv és a fegyveröv kettősségének léte a fenti példák alapján gyakorlati funkcióra, a fegyverek felövezésének lovas taktikához idomított módjára vezethető vissza. Emellett természetesen elképzelhető, hogy – bizonyos szituációkban (pl. katonai környezetben), területeken, illetve korszakokban – a tegezeket hordozó fegyveröv is presztízst, illetve státuszt jelölő

funkcióval bírt. A 7–8. században, illetve a Kárpát-medencében azonban ezt eddig semmi sem bizonyítja.

Emiatt csak részben csatlakozom Szöke B. M. azon meggyőződéséhez, amellyel kétségbe vonja László Gyula övrekonstrukciójának helyességét, illetve annak széles körű általánosítását. Az övviselettel kapcsolatban az egyetlen, széles konszenzuson alapuló tétel az, hogy a kardot/szablyát és a tört tartó, azzal szoros egységet képező díszöv, más néven kardöv a szabad harcos (bármit is jelentsen ez a fogalom) attribútuma, amint azt Szöke B. M. is megállapítja (SZÖKE 2008, 181). Ezen kívül gyakorlatilag egyetlen olyan tényező sem tisztázott, amely az övviselet körülményeit szabályozhatta (mikor kerül sor „felövezésre”, szerzhető és/vagy örökölhető-e a viseleti jog, hogyan jut a viselő személy a díszövhöz, és cserélheti-e a divat változásától függően, vannak-e fokozatok, illetve katonai vagy társadalmi állás szerinti, kanonizált különbségek az övviseletben stb.). Az ismeretlen tényezők miatt lehetséges, hogy a kettős övviselet csak bizonyos csoportra volt jellemző, de az is elképzelhető, hogy a sírba csak a személy társadalmi és/vagy katonai helyzetét jelző elemek kerültek. Ezek között nem biztos, hogy helyet kaptak a távolfegyverek, és ezekkel együtt a tegezeket tartó, gyakran dísztelen volta alapján is valószínűsíthetően csak gyakorlati funkciót betöltő fegyveröv. A képi ábrázolások mellett éppen az ösküi 47. sír hívhatja fel a figyelmet arra, hogy a fegyveröv nem képezi a férfi viseletének ruházathoz tartozó, reprezentatív részét. Ezért bár fontos használati tárgyként a sírba kerül(het)ett, amennyiben nem tették a sírba az íjat és nyilakat, a fegyverövet sem fogjuk ott találni.

Míndezek alapján ahogy László Gyula rekonstrukciója sem általánosítható, úgy Szöke B. M. elutasító véleménye sem lehet általánosan érvényes. A képi és régészeti források összevetése alapján valószínű modell, hogy a tegezeket tartó, második, keskeny öv a 4–5. századtól a keleti taktikát és ahhoz tartozó fegyverzetet használó népeknél ismert és használt volt. Megjelenése a 4. századtól a szaszanida ábrázolásokon és 9. századi, ujjur harcoshoz kötődő feltűnése (SZÖKE 2008, 177, Abb. 1) éppen a fegyveröv használatának gyakorlati, emiatt állandó voltára hívja fel a figyelmet: hangsúlyoznunk kell, hogy az ábrázolásokon csak vadászaton vagy harcban, „éles helyzetekben” tűnik fel, amikor használójának élete függ viseletének funkcionális voltától.

Részben az egy időben viselt két öv viseletének elvetésével determinált volta miatt tartom a bócsai aranyveretes öv(ek) Szöke B. M. által javasolt helyreállítását erőszakoltnak. A szerző két rekonstrukciós

javaslatot közöl (SZŐKE 2008, Abb. 4, 1. és 2), maga a második változatot fogadja el. Az általa rekonstruált veretes derékövön az álcsatos övgarnitúra az övet, míg a rozetta alakú veretek a fegyverszíjakat díszítik. Rekonstrukciója mellőzi a bócsai leletben lévő második, díszítésben, stílusban és anyagában a korong alakú veretekhez tartozó nagyszíjvéget, holott a korong alakú, préselt veretek stiláris és formai alapon szinte biztosan egy, a korongokkal megegyező stílusú nagyszíjvéggel díszített, veretes övhöz tartoztak.

Ez az övviseléssel kapcsolatos bizonytalanságok fényében természetesen nem jelent magától értetődően kettős övviselést, csupán fokozza annak valószínűségét. Egy alternatív magyarázat, hogy a halottal egyszerre több, de nem egyszerre viselt veretes övet is eltemettek. Erre példa lehet a kunbányai sír, ahol a múzeumba került veret- és szíjvégtípusok alapján Kiss Attila négy, veretekkel/szíjvégekkel díszített öv létét feltételezte. Az első, díszövön volt az álcsatos garnitúra, a többi veretet és szíjvéget anyag, forma és díszítés szerint szétszította három feltételezett fegyverövre (KISS 1994–1995, 267–284). Gondolatmenete ugyan László Gy. vitatott rekonstrukciójának elfogadásából indul ki, illetve éppen az általa is idézett keket-turkesztáni falfestmények fényében László Gyulához hasonlóan ő is hibásan kapcsolja az előkerült szálfegyvereket a fegyverövekhez (KISS 1994–1995, 3. és 5. kép) – az ábrázolások alapján azoknak a díszövön lenne a helye – de tanulmánya annyit mindenképpen jelez, hogy számolnunk kell az egy sírba helyezett, kettőnél több, nem egyszerre viselt öv létével.

A bócsai korong alakú veretek külön övre „visszahelyezése” megoldja Szőke Béla Miklós második rekonstrukciós javaslatának azon problémáját is, hogy a korong alakú veretek által megkövetelt szíjszélesség nyilvánvalóan nincs összhangban a fegyverszija csatjába és a rekonstrukción a fegyverszija helyezett kishíjvégek tokjába bújtatható, keskeny szíjak szélességével.

Összetett hátveretek

A tanulmánynak van még egy, a végkövetkeztetések szempontjából is jelentős szakasza, amelyhez kiegészítést szeretnék fűzni. Szőke B. M. az összetett hátveretekkel díszített deréköveknek két fő típusát különbözteti meg. Az első csoportot három, horizontálisan egymás mellé szerelt, több tagból álló hátveret jellemzi (álcsatos és kettőspajzs alakú veretekkel díszített övek). A csoportnak igen jó meroving és mediterráneumi párhuzamai vannak. A második csoportba azon többtagú hátveretek kerülnek, ahol egyetlen középső veret köré kettő, vagy négy további veret csoportosul. A szerző megállapítása szerint a jelenség

egyedülálló, Kárpát-medencei jellegzetesség; leszármazásában nem, csak formai szempontból köti az 1. csoporthoz. Véleménye szerint mind az 1., mind a 2. változat teljes hosszúságában széles, ún. „tüszőövre” került, keskeny öv létét csak 2/b csoportja (horizontálisan az övre szerelt, háromtagú veretcsoport) esetében tartja lehetségesnek.

A szerző megállapításai az övveretek – tárgytiológiai – szintjén igazak, de 1. és 2. csoportjának az övveretek száma és elrendezése alapján történő merev elkülönítése problematikus. Több olyan „átmeneti” lelet is ismert, amelynek 2. formai csoporthoz tartozó veretei felhasználás és csoportosítás szempontjából az 1. csoporthoz tartoznak. A „szabálytalanságokra” példa a kétszer egymás mellé helyezett függőleges, háromtagú hátveret (Vágsellye /Šala I – Veča/ 93. sír, TOČIK 1993, 30. t.), vagy ugyan ez háromszor egymás mellett (Madaras – Téglavető 55. sír (RÁCZ 1999, 11. t.). Formai szempontból részben még az 1. csoport álcsatos öveinek ovális vereteit utánozza a solymári 24. sír bronzlemezből préselt, kőberakást utánzó, fogazással díszített ovális verete, amely Szőke Béla Miklós 2. csoportjának vereteihez hasonlóan magányosan került az öv hát felőli részére (TÖRÖK 1994, 11, XIV. t), két, félhold alakú taggal keretezve. A két csoport közötti átmenetek bizonyítják, hogy az 1. és 2. típus nem különül el mereven, és nincs közöttük valós, „funkcióbeli” eltérés. A leletösszefüggések alapján mindkét változatnak csak díszítő funkciója igazolható, ezért a két típus közti, Szőke B. M. által leírt funkcionális eltérés nem értelmezhető. Mindamellert az 1. és 2. verettípust hordozó öveket más szempontból vizsgálva tényleg fennáll a különbség: míg az 1. csoport veretei biztosan minden esetben széles derékövre kerültek, addig ennek ellenkezője bizonyítható a 2. típus egy része, és nem csak a 2/b esetében (SZŐKE 2008, 167. jegyzet).

Emiatt a „tüszőöv” néprajzi eredetű fogalma nem csak a nagy időbeli különbség miatt használandó óvatosan, hanem az övek hátán alkalmazott veretek és az övforma közvetlen összefüggésének kétséges volta miatt is. A Szőke B. M. által említett, kerepesi 'E' sírban talált többtagú hátveret hordozó öv (TÖRÖK 1973) rekonstrukciója az övveretek pontos párhuzamai alapján sem egyértelmű. A kerepesi sír övének hátverettípusa (III/b típus, SZENTHE 2006) egy esetben biztosan keskeny övön volt: A Hajdúnánás-fürjhalom-járás 19. sírban (jelen kötetben közölve) a kerepesivel megegyező többtagú hátveretet az öv bőrmaradványainak tanúsága szerint keskeny, 3 cm széles övre szerelték. Még a lelet pontos ismerete nélkül, pusztán a verettípusok alapján készített besorolásom a többtagú hátvereteknek két funkcionális változatát különböztette meg, az egyiket nagy valószínűséggel

keskeny (II, III/b, IV. típus), a másikat széles övre szerelték (I, III/a, V, VI. típus, SZENTHE 2006).

Az öv szerkezetében szinte azonos verettípusok esetében is tapasztalható eltérések miatt Szőke B. M. széles, csat nélkül záródó, illetve a többtagú hátverettel díszített övekre vonatkozó megállapítása, miszerint ezek a veretfémek széles derékvön tünnek fel, csak részben igazolható. Pusztán a csat hiánya, vagy a magas, többtagú hátveretek megléte alapján az öv szerves részeiről nem készíthető általános érvényű rekonstrukció. Emiatt részben megváltozik a veretes derékövek fejlődése alapján levonható végkövetkeztetés is: a korabeli valóság a feltételezettnél jóval összetettebb lehetett.

A széles és keskeny veretes öveknek egyszerre több típusa is használták a 7. században, a rajtuk alkalmazott veretek azonban változatosak voltak. Alakjuk és csoportosításuk nem biztos, hogy minden esetben egységes szabályt követett, illetve következetesen leképezte a vereteket hordozó övtípust.

A két nagyobb, a tanulmány konklúzióját is befolyásoló témakör után megemlítendő, hogy a cikkben közölt rekonstrukciók több esetben pontosításra szorulnak. A bócsai öv ovális verete, és az alatta függő kisszíjvég között hagyott nagy távolság az újabb ku-

ntatások fényében indoklásra szorulna (GARAM 1993, 54; GARAM 2005), a bócsai öv rekonstrukcióját az avar kori kettős övviselés kapcsán tárgyalom. Szintén magyarázatot igényel a kunágotai övre konstrukción László Gyula nyomán (LÁSZLÓ 1955, 261) szerepeltetett arany késtokveret és csontnyelű kés jelenléte. Az említett tárgyakat Bóna István meggyőző érvekkel zárta ki kunágotai sír leletei közül (BÓNA 1982–1983, 94, a kunmadarasi lelethez tartozó aranylemezek helyes kontextusban: GARAM 1993, Taf. 66.).

Összefoglalás

Szőke B. M. összefoglaló tanulmányának az avar kori kettős övviseléssel és az összetett hátveretes derékövekkel foglalkozó két szakasza a tanulmány végkövetkeztetéseit nagyban befolyásolja. Mindkét esetben bizonyítható, hogy a képi és régészeti források segítségével rekonstruálható múlt, illetve konstruálható modell összetettebb a Szőke B. M. által következtetetté. A korabeli valóság tarkább – illetve a korabeli valóságról alkotott tudásunk hiányos – volta illeszkedik a széles és keskeny deréköv-forma veretektől részben független feltűnése mellett az avar kori Kárpát-medencében a kettős övviselés valószínű megléte is.

Jegyzetek

- 1 Az avar kori díszöv, veretes öv, kardöv, fegyveröv fogalmának az egyes szerzőknél egymásnak ellentmondó használatát úgy próbálom kiküszöbölni, hogy a továbbiakban a veretes/veretekkel díszített deréköv, a díszöv és kardöv fogalmát használom a derékon a felsőruházatot összefogó, a kardot és tört tartó, minden esetben veretekkel díszített övre. Az alábbiakban vitatott létű fegyverövek az ij- és nyíltegezt tartó, a díszövnél keskenyebb, gyakran díszítetlen övet nevezem. A veretes öv fogalmának használata azokban az esetekben indokolt, amikor pusztán a veretek léte, nem pedig az azokat hordozó öv funkciója áll a vizsgálat középontjában, illetve amikor a lelőköörülmények és a verettípusok alapján az öv funkciója nem világos.
- 2 Csak példaként: Gyenesdiás 64. sír: a szablya a halott bal oldalán, karjára fektetve került elő. A kardszíjat rögzítő, kis csatok a szablya külső oldalán, a számárhátíves rögzítőfülektől 10–15 cm-nyire, a sír fej felőli vége felé fekszenek. A szablyát eszerint lecsatolva fektették a halott mellé a koporsóba (MÜLLER 1989, 142). Hasonló esetek: Tiszafüred 326. sír (szablya a jobb kar mellett, a válltól lefelé, GARAM 1995, 46), u.ott 946. sír (egyenes kard a bal kar mellé fektetve (GARAM 1995, 113), stb. Feltűnő, hogy a kard/szablya szinte minden esetben a viseleti helyhez közel kerül elő, de távolabb annál, mintsem hogy a feltételezni lehetne azt, hogy felkötte került a sírba.

- 3 A 7–8. századi avarság reprezentációjához biztos, korabeli párhuzamként csak a belső-ázsiai ábrázolások a fentiekben adott, lehetséges értelmezését vonhatjuk be: a nagy földrajzi távolság és a kulturális különbség mindenesetre bizonytalanná teszi azok adaptálását az avarságra.

IRODALOM

BELENIZKI 1980
BÓNA 1979

BELENIZKI, A. M., *Mittelasien. Kunst der Sogden*. Leipzig 1980.
BÓNA I., *A Szegvár – sávpoldali lovassír. Adatok a kora avarkori temetkezési szokásokhoz. – Das Reitergrab von Szegvár – Sávpoldal. Beiträge zu den frühawarischen Bestattungssitten*. ArchÉrt 106 (1979) 3–32.

- BÓNA 1982–1983 BÓNA I., *A XIX. század nagy avar leletei. – Die grossen Awarenfunde des 19. Jahrhunderts.* SzMMÉ 1982–1983, 81–160.
- EVTUHOVA 1952 EVTUHOVA, L. A., *Kamennie izvajanija Juznoj Szibiri i Mongolii.* MIA 24 (1952) 72–120.
- FETTICH 1931 FETTICH, N., *Jutas und Öskü. Zwei Gräberfelder aus der Völkerwanderungszeit in Ungarn.* Seminarium Kondakovianum, Prag 1931.
- GARAM 1993 GARAM, É., *Katalog der awarenzeitlichen Goldgegenstände und der Fundstücke aus den Fürstengräbern aus dem Ungarischen Nationalmuseum.* Catalogi Musei Nationalis Hungarici Seria Archaeologica I. Budapest 1993.
- GARAM 1995 GARAM, É., *Das awarenzeitliche Gräberfeld von Tiszafüred. Cemeteries of the Avar Period /567–829/ in Hungary 3.,* Budapest 1995.
- GARAM 2005 GARAM É., *Avar kori nemzetségtő sirja Maglódon. – Das awarenzeitliche Sippenhäuptlingsgrab von Maglód.* ComArchHung 2005, 407–436.
- KISS 1994–1995 KISS A., *A kunbábonyi I., kora avar vezéri sir leleteinek belső összefüggései. A leletanyag csoportosítása.* ComArchHung 1994–1995, 230–246.
- LÁSZLÓ 1955 LÁSZLÓ, GY., *Études archéologiques sur l'histoire de la société des Avars.* ArchHung XXXIV, Budapest 1955.
- LUKONIN 1977 LUKONIN, V. G., *Iszkusstvo Drevnego Irana,* Moszkva 1977.
- MODE 2006 MODE, M., *Art and Ideology at Taq-i Bostan: The Armoured Equestrian.* In: *Arms and Armour as Indicators of Cultural Transfer. The Steppes and the Ancient World from Hellenistic Times to the Early Middle Ages.* (Ed. Mode, M. – Tubach J.) Wiesbaden 2006, 393–413.
- MÜLLER 1989 MÜLLER, R., *Vorbericht über die Freilegung des Grabes eines hohen Militärs aus der Mittelawarenzeit in Gyenesdiás.* ComArchHung 1989, 141–164.
- PLETNEVA 1981 PLETNEVA, SZ. A., *Sztepi Evrazii v epohu szrednevekovja.* Arheologija SzSzSzR 1981.
- RÁCZ 1999 RÁCZ, ZS., *A Madaras – téglavetői avar temető. (Kőhegyi Mihály ásatása 1959–62).* MFMÉ – StudArch 5 (1999) 347–395.
- STARK 2008 STARK, S., *Die Alttürkenzeit in Mittel- und Zentralasien.* Wiesbaden 2008.
- SZENTHE 2006 SZENTHE G., *Középvár kori összetett hátveretek. – Mittelawarenzeitliche zusammengesetzte Rückenbeschläge.* ComArchHung 2006, 179–212.
- SZÖKE 2008 SZÖKE, B. M., *Veränderungen in der Struktur des awarischen Gürtels.* Antaeus 29–30 (2008) 175–213.
- TOČIK 1993 TOČIK, A., *Pohrebisko z doby avarskej riše v Šal'i I-Veči. – Awarenzeitliches Gräberfeld in Šal'a I-Veča.* ŠtZ 29 (1993) 87–178.
- TÖRÖK 1973 TÖRÖK GY., *VII. századi avar sírok Kerepesről. – Gräber aus dem 7. Jahrhundert in Kerepes.* FolArch XXIV (1973) 113–134.
- TÖRÖK 1994 TÖRÖK, GY., *Das awarenzeitliche Gräberfeld von Solymár.* Das Awarische Corpus. Avar Corpus Füzetek 4, Debrecen – Budapest 1994.
- TREVER–LUKONIN 1987 TREVER, K. V. – Lukonin, V. G., *Szaszanidszkoje szerebro. Szobranie Goszudarsztvennogo Ermitazsa.* Moszkva 1987.